

ДРАЖЕН ПЕРИЋ

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД
dperic@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 27-18 Јован Златоусти, свети

ПРИМЉЕНО: 28.3.2020.
ОДОБРЕНО: 7.4.2020.

ОСНОВНИ АСПЕКТИ ПОИМАЊА ВРЛИНЕ У АНТРОПОЛОШКОЈ МИСЛИ СВЕТОГ ЈОВАНА ЗЛАТОУСТОГ

Сажетак: У раду се разматрају основни аспекти поимања врлине у антрополошкој мисли Светог Јована Златоустог. Рад је фокусиран, пре свега, на то да истакне основну истину пуне и аутентичне Златоустове православне антропологије и духовности. Златоустово учење се не исцрпљује само и првенствено моралом, врлином, врлинском навиком (*habitus*) или моралним „подражавањем“ Христа, како је то најчешће на Западу представљано. Златоустово антрополошко усмерење јасно истиче да свака врлина, свако истинско подражавање Бога и служење њему чини човека прикладним за сједињење са Богом. Међутим, истинско и стварно сједињење са Богом остварује се једино синергијом праве вере и истинског начина живота у *Христју* (= у Телу Христовом, у Цркви), у садејству благодати Божије Духом Светим. Златоуст наглашава да истински хришћански антрополошки максимализам остварује Дух Свети као благодатно сједињење и заједничко живљење у љубави и слободи сваког истински верујућег у Христу, са Богом Живим и Истинитим. Дакле, Златоусти јасно подвлачи врлинско-подвижничко-духовни карактер његове христоцентричне антрополошке мисли. ► *Кључне речи:* Христос, Јован Златоусти, апостол Павле, антропологија, човек, природа, врлина, слобода, вера, благодат.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

За историју Цркве, а посебно за историју црквене књижевности и теолошке мисли, од изузетног је великог значаја личност Светог Јована Златоустог,¹ архиепископа цариградског. Свети Јован Златоусти (350–407) постао је појам

¹ Подробан и компетентан опис живота, делања и списа Светог Јована Златоустог, као и опширне библиографије о њему, видети у: Στυλιανού Γ. Παλαδοπούλου, *Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος*, т. Α' (Αθήνα: Άποστολική Διακονία, 1999). О његовој богословској мисли и великом доприносу догословљу Цркве видети у: Στυλιανού Γ. Παλαδοπούλου, *Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος*, т. Β' (Αθήνα:

хришћанске, православне речитости и једне сасвим свеже теолошке мисли и ортодоксије коју је надахњивала вера, чист и дубок духовни доживљај, исто толико колико и огромно знање. Свети Јован Златоусти, заједно са Светим Василијем Великим и Светим Григоријем Богословом на Истоку, слави се као један од тројице великих јерараха и „васељенских учитеља Цркве“. За њега се обично каже да не заузима неко посебно место у погледу систематског излагања догматског учења Цркве, међутим, у погледу самог тумачења Светог Писма, он је непревазиђен. Богословску мисао му је веома тешко систематски изложити, јер није био склон да одређене аспекте свог богословља излаже на један систематски начин. У том смислу, сасвим је у праву Георгије Флоровски када констатује: „Златоусти није имао богословски систем. Узалудно је код њега тражити догматске и богословске формуле.“² Ово мишљење важи и за његову богословско-антрополошку мисао. У неком општем историјском прегледу светоотачког учења о човеку, Јован Златоусти не заузима значајно место. Разлог за такво становиште је вероватно то што иза себе није оставио ниједан посебан антрополошки спис, као што су то урадили неки његови савременици.

Међутим, то уопште не значи да га нису занимала и интересовала основна богословско-антрополошка питања. Он их је спорадично разматрао у контексту практичне и пастирске примене. Није их обрађивао на систематско-догматски начин и није им дао теолошки значајну персепективу, као што су то пре њега покушавали Ориген, Свети Григорије Богослов или Свети Григорије Ниски. Могли бисмо рећи да није имао ни посебне мистичке увиде, у духу писца који се крије иза имена Дионисија Ареопагита, као ни богословско-мистичне продоре и приступе једног Максима Исповедника или Симеона Новог Богослова. Исто тако, није укључивао ни своје сагледавање тајне човека у оквиру натуралистичке психологије једног Немесија Емеског.³ Ипак, упркос свим овим чињеницама, Свети Јован Златоусти се на много места занимао промишљањем човека на различите начине, али је приступао човеку понајвише са педагошко-пастирског аспекта. Дакле, Јован Златоусти се не занима толико теолошко-систематским проблемима човека колико је окупиран етичко-пастирском проценом човека, која га инспирише да изрази одређене антрополошке мисли у својим бројним и обимним проповедима и тумачењима Светог Писма. Морално савршенство, руковођење у врлинском животу, савети о милосрђу, стрпљењу, чедности, смиреноумљу, молитви, страстима и, напослетку, учење о спасењу човека је најпрепознатљивија сфера и платформа Златоустове антрополошке мисли.

¹ Άποστολική Διακονία, 1999); Σκουτέρη Β. Κωνσταντίνου, *Ιστορία Δογματών*, т. 2^{ος} (Αθήνα: Άποστολική Διακονία, 2004), 618–655.

² Георгије Флоровски, *Исјочни Оци IV века* (Света Гора Атонска: Манастир Хиландар 1997), 216.

³ Кипријан Керн, *Антиројологија Свештој Григорија Паламе*, прев. Ђорђе Лазаревић (Краљево: Епархијски управни одбор Епархије жичке, 2012), 193.

Златоустово учење о човеку излаже се у доста широком контексту, оно је базирано првенствено на Христологији и управо због тога се карактерише као христоцентрично, али је сасвим природно и неизоставно повезано са пневматологијом и еклисиологијом. Христоцентричан у свим својим мислима и осећањима, био је неприкосновено утврђен у истини да без Богочовека Христа човеку и свету нема спасења. Свети Јован Златоусти је проверавао своју антрополошку мисао управо у огледалу Богочовека Христа.

Свети Јован Златоусти је верни носилац и тумач живог и непатвореног предања, апостолског и светоотачког. Као и Свети Оци који су му претходили, посматрао је човека кроз Богом откривену призму Речи Божије, која се саопштава и собом открива сва најважнија егзистенцијална питања везана за човеково порекло, животни пут и коначно назначење. Имајући пред собом Свето Писмо и Свето предање Цркве Христове као најпоузданији источник богооткривене истине о свету и човеку, Златоусти богослов истиче и афирмише речи благодатног Божијег откривења, које јасно пројављују и објављују Бога као Творца и Животодавца свих блага, Промислитеља и Спаситеља човека и целокупне постојеће твари.

ОСНОВНИ АНТРОПОЛОШКО ПИТАЊЕ — ШТА ЈЕ ЧОВЕК?

(ΤΙ ΕΣΤΙΝ ΑΝΘΡΩΠΟΣ;)

Овде ћемо покушати на основу Златоустових текстова да дамо одговор на вечито и мистериозно питање: Шта је или ко је човек? Јован Златоусти на неколико места у својим делима експлицитно расправља о овом најважнијем антрополошком питању и директно признаје да прецизан и исцрпан одговор није лако дати. Углавном баштини основне ставове библијске антропологије, на основу које и гради своје становиште о човеку. На првом месту, Златоусти се позива на основне антрополошке ставове старозаветне антропологије.

Познато је да Стари Завет на неколико места поставља ово суштинско антрополошко питање⁴ следећим исказима. „Шта је човек, да га се сећаш? Или син човечији, да га походиш? Умањио си га замало од Анђелà, славом и чашћу венчао си га.“⁵ „Господе, шта је човек да си му се објавио, или син човечији да рачунаш с њиме? Човек се уподоби ништавности, дани његови као сенка пролазе.“⁶ „Шта је човек да га много цијениш и да мариш за њ?“⁷

⁴ Нешто више о основним аспектима библијске старозаветне антропологије видети у: Дражен Н. Перић, *Теме Хришћанске антропологије. I: Прилози за ранохришћанску антропологију прва два века* (Београд: Православни богословски факултет, 2015), 39–53.

⁵ Пс 8, 5–6 (овде користимо превод Псалтира Владике Атанасија (Јевтића) у: *Псалтир са девет библијских њесама, њевод црквеној грчкој и словенској ѡсалтира* (Васкрс 2000), 15). Видети о томе: Περὶ κатανύξεως, πρὸς Στελέχιον, Β', PG 47, 420–422.

⁶ Пс 143, 3–4 (МТ: Пс 144).

⁷ Јов. 7, 17.

Оно што је овде посебно интересно јесте да библијско старозаветно предање не говори о човеку на сличан начин како се о њему говорило у другим философским и религиозним системима. Библијско-јеврејски начин размишљања и изражавања се значајно разликовао од ондашњег философско-јелинског или, рецимо, нашег савременог размишљања и промишљања о суштинским антрополошким питањима. Библијско приповедање почиње са Божијим стварањем света и човека. Библија нам на тај начин открива и истовремено нас учи да је Бог наш Створитељ и Творац, а да смо ми Његова творевина. Овде се првенствено открива, подвлачи и наглашава веза и посебан однос између Створитеља и створења, између Бога и човека. Као што се из претходног да закључити, библијско старозаветно сагледавање и поимање човека потиче из самог факта дожанског откривења.

Свети Јован Златоусти, разматрајући најважније антрополошко питање — Шта је човек? (Τί ἐστὶν ἄνθρωπος;) — износи различита становишта, заснована углавном на догађају дожанског откривења. Златоусти првенствено наглашава основну истину дожанског откривења да је човек створење Божије које је створено „по икони Божијој“.⁸ Златоусти, такође, истиче да је човек уистину велик и драгоцен муж, пре свега, ако је милостив и милосрдан¹⁰, што представља неизоставно и испуњење познате заповести Господње: „Блажени милостиви, јер ће бити помиловани.“¹¹ Ова констатација је више него убедљива, јер нико не може на прави начин да узраста у врлини, у добру, уколико попут Господа Христа не буде милостив и човекољубив у служењу другима. Према томе, човек се врлином милосрђа, милостињом и истинским човекољубљем „облачи“ у Христа и просто „зарађује“ спасење у Христу. Свети Јован Златоусти је један од највећих проповедника човекољубља и милосрђа. У том смислу, „милостивост је за њега основни критеријум уподобљења Христу, основни метод остваривања богоиконичности човекове и преображења антропологије у теантропологију.“¹²

Човек је велики и због чињенице што га је Бог одмах након стварања поставио за управитеља и надзиратеља целокупне творевине, а неки истичу његову важност и величину, и због тога, што се цео свет не може упоредити ни

⁸ Εἰς Ψαλμ. ΡΜΓ', 2; PG 55, 458–459: „Τί ἐστὶν ἄνθρωπος; Καὶ τοὶ ἄλλοι φησὶ, Μέγα ἄνθρωπος, καὶ τίμιον ἄνθρωπος ἐλεήμων. Καὶ ἄλλοι, Κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Καὶ γὰρ τῆς κτίσεως ἀπάσης τὴν ἐπιστάσιαν ἔλαχεν. Εἰσὶ δὲ τινες, ὧν οὐδὲ ὁ κόσμος ἀντάξιός. Ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν περὶ ἀρετῆς, καὶ ὅταν τινες αὐτὴν ἐπιδείξωνται τὸ δὲ, Τί ἐστὶν ἄνθρωπος; περὶ τῆς φύσεως εἰρηται. Καὶ μὴν καὶ ἡ φύσις μεγάλη μὲν, ἀλλὰ ἐὰν τὴν γνῶσι' ἴδης ἢς κατηξίωθη, πολὺ καταδεεστέρα ταύτης.“

⁹ Εἰς Ψαλμ. ΡΜΓ', 2; PG 55, 458–459.

¹⁰ Εἰς Ψαλμ. ΡΜΓ', 2; PG 55, 458–459.

¹¹ Mt 5, 7.

¹² Епископ Јован Пурић, *Богословске основе његајојичје Свејој Јована Златоустојој* (Фоча: Православни богословски факултет „Свети Василије Острошки“ Универзитета у Источном Сарајеву — Манастир Острог, 2009), 135.

изједначити са човеком. Златоусти све ово доводи у вези са врлином, коју људи неизоставно треба да имају и упражњавају. Златоусти сматра да се претходно постављено круцијално антрополошко питање — шта је човек? — односи на његову природу, односно да говори о природи човека (Τί ἐστὶν ἄνθρωπος; Περὶ τῆς φύσεως εἴρηται).¹³ Светитељ поштује човекову природу, сматрајући је великом и добром творевином Божијом. Људска природа као творевина Божија, сама по себи је веома добра. Она је таква створена од свог Творца, тако да све одлике и преимућства која има свакако су дар Божији. Међутим, оно што човека чини човеком јесте његово личносно и слободно деловање. Овде је неопходно истаћи да слободно деловање и кретање зависи од самог човека, односно од конкретне личности која делује. Наиме, човек, делујући као личност, може да покаже добро расположење своје слободне воље, јасно је пројављујући у свом врлинском животу.

Према томе, иако човекова природа сама по себи представља важну и добру ствар, ипак, гледајући на степен и могућност познавања човекове природе, лако је устврдити да је то доста оскудније и слабије у односу на Златоустово истицање и наглашавање значаја, постигнућа и дејства саме слободне воље и врлине¹⁴ у човеку. Златоусти богослов сасвим правилно закључује да је посебно важно и неопходно пројављивање доброг слободног деловања и врлине у човеку, јер тиме хоће да истакне да је човекова личност, тј. слободна воља претежнија за сагледавање од саме природе човека. Природа се показује много недостатнија, оскуднија (πολύ καταδεεστέρα ταύτης)¹⁵ од слободног вољног делања и упражњавања врлине. Стога, могли бисмо рећи да човек достиже своју пуноћу, свој пуни смисао само у егзистенцијалном простору слободног делања човечије личности. Пуноћа се остварује само ако човек као личност делује богодолочно и врлински, тако што своју слободу употребљава на добро, у складу са Божијом вољом, тј. сходно свом назначењу и смислу датом од Творца. „Јер, знање о врлини Бог је ставио у нашу природу, а делање и исправљање је препустио нашој слободи.“¹⁶ Преподобни отац Јустин Ћелијски у својој *Домајиници*, позивајући се на Светог Јована Златоуста, ово питање објашњава на следећи

¹³ Εἰς Ψαλμ. ΡΜΓ', 2; ΡG 55, 458–459.

¹⁴ Εἰς Ψαλμ. ΡΜΓ', 2; ΡG 55, 458–459. Проф. Георгије Манзаридис, говорећи о врлинама и Божанском деловању у нама, проицијиво износи следећа запажања: „Као што је оштроумно приметио Ориген, душа човекова не *рађа*, него *јрима* добра. Као невеста Христова, она не *рађа*, већ *носи* врлине. Он је пак једини сејач добара. Свети Григорије Палама примећује да стога бива свака врста врлине, *уколико Бој у нама дејствује*. Међутим, *уколико Бог не дејствује у нама, све шито чинимо јесће грех*. Одсуство Божанског дејства не дива због одступања Бога од човека, већ због дејства човечије гордости. Она је почетак зла и у њој се налази суштина ада. Она је *шама крајња*, која човека држи далеко од Бога љубави“, Георгије Манзаридис, *Православни духовни животи* (Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 2008), 43–44.

¹⁵ Εἰς Ψαλμ. ΡΜΓ', 2; ΡG 55, 459.

¹⁶ Εἰς τοῦς Ανδριάντας, ὁμιλία 13; ΡG 49, 140.

начин: „Боголика природа људска у самој боголикости својој има врлине и њихове боголичне особине. Свети Златоусти благовести: Сваки од нас има у самој природи урођено знање о врлини; и ко не жели нехатом својим погубити благородство своје природе, никада се неће лишити њега.“¹⁷

Јован Златоусти ће још на неколико места у својим списима разматрати основне аспекте антрополошког учења, бавећи се круцијалним питањем — шта је човек? Разматрајући различите одговоре на ово питање, он се истовремено пита шта би било кад би неко уз ово, основно, поставио и низ следећих питања: У чему се човек разликује од других алогосних и бесловесних животиња? Како је човек истовремено сродник и оним силама на небесима? Шта може све од човека да буде?¹⁸ Златоусти сматра да је просто немогуће одмах и лако одговорити на сва ова питања. На прво питање — у чему се човек разликује од алогосних и бесловесних животиња — Златоусти одговара да се разликује пре свега — речју, логосношћу, логосом. Управо због тога човека називају — λογικόν ζώον ἔστιν ὁ ἄνθρωπος — логосном животињом (живуљком или живим бићем). Златоусти то објашњава, говорећи следеће: да као што се тела хране, тако се храни и душа, само што се тела хране хлебом, а душа логосом — речју (Божијом).¹⁹ Ово подсећа на Спаситељеве речи: „Не живи човек о самом хлебу, но о свакој речи која излази из уста Божјих.“²⁰ Оно у чему се човек још разликује од бесловесних животиња, имајући превасходство у односу на звери, јесте његово логосно сазнање неваљалства и врлине, као и познавање зла и добро распознавање самога добра.²¹

На друга два питања Златоусти богослов одговара својим златоречивим тумачењем *Књије Дела айосѿолска*, где овај мудри егзегета даје нешто шири слику пута и начина којим човек може постати „сродник“ небеских сила. То се првенствено постиже слободним вољним залагањем, практиковањем врлине и неизоставном благодаћу Божијом. Овај Златоустов пасус због важности и значаја преносимо у целини:

Кажи ми, ко је дакле човек? Ако се неко запита у чему се разликује од бесловесних животиња, како је сродник небеских бића, шта може од човека да буде? Неће ли се моћи одмах дати одговор? Мислим да не. Јер као што се дешава са неком материјом, тако исто и у случају човека, субјекат пак човек може да постане и анђео и звер. Дакле, немој мислити да је чудан овај говор? Па ипак сте га много пута у Писмима слушали. Јер о неким људима је говорено да је „Анђео Господњи и са усана његових, тражиће се суд“ и опет, „Послаћу анђела свога пред лицем

¹⁷ Преподобни Јустин Ђелијски, *Домаћиника Православне Цркве*, III (Ваљево: Задужбина „Свети Јован Златоусти“ Аве Јустина Ђелијског и манастир Ђелије код Ваљева, 2004), 592.

¹⁸ Εἰς Πράξ. ὁμιλ. ΛΒ', 3; PG 60, 238.

¹⁹ Εἰς Ήσ. ὁμιλ. Δ', 1; PG 56, 121.

²⁰ Мт 4, 4.

²¹ Εἰς Γεν. Λογος ΣΤ', 1; PG 54, 606.

твојим“, док о неким другим „Змије, породи аспидни“. Према томе, све зависи од људи самих да ли ће постати анђеол и човек. Зашто говорим анђеол? И дете Божије, „Ја рекох“, вели, „богови сте, и синови Вишњег сви.“ И најважније је да сам човек има у својим рукама власт да постане и Бог, и анђеол и дете Божије. И човек је творац анђела. Тобоже вас је узнемирила ова реч? Али чујте Христа, који говори: „О васкрсењу нити се жене, нити се удају, него су као анђели“, и опет „Ко може примити, нека прими.“ Једном речју, врлина твори анђеле, од ње пак смо ми господари, дакле, анђеле можемо стварати, иако не по природи већ по слободној вољи и одлуци. Јер ако она одсуствује, не постоји никаква корист да је неко анђеол по природи (и то доказује ђаво, будући да је био анђеол пре тога), док када је она присутна, не проузрокује никакву штету то што је неко човек по природи. И то објављује Јован, који је био човек, и Илија, који се узнео на небо, и сви они који ће да пређу тамо, јер они са телом нису били спречени да се населе на небо, док ђаволи, који су бестелесни, нису могли да остану на небу.²²

Говорећи о томе шта човек све може да постане, Златоусти примећује да смо у Светом Писму много пута слушали да је човек својим деловањем и слободним усмерењем могао да постане много штошта, између осталог, бивао је и анђеол и звер. Када се каже анђеол, у ствари, мисли се на то да може да постане син Божији, дете Божије, позивајући се на Пс 81, који каже: „Ја рекох, богови сте и синови Вишњег сви.“²³ Као најважнију поенту из претходно изреченог износимо закључак да само од човека зависи шта ће постати, „докле ће догурати“. Другим речима, све је у човековим рукама и у његовој власти да ли ће успети да оствари своје назначење, због чега је и створен, постајући Бог, анђеол или дете Божије.²⁴ Овде је потребно нагласити, да је за спасење човека најважнија божанска благодат, људска слобода и вера. Међутим, са овим, неизоставно је скопчана и повезана врлина. Облагодаћени ум Светог Јована Златоустог, истичући врлину као неопходну претпоставку, то објашњава на следећи начин: „Врлина чини човека анђелом и душу као крилима узноси ка небу. Таква је сила врлине!“²⁵ Једноставно речено, бити човек неопходно подразумева слободно врлинско делање ради богоуподобљења.

На крају ове уводне проблематике о основном антрополошком питању (Τί ἐστὶν ἀνθρώπος;) навешћемо још један фрагменат из Златоустове 23. *омилије на Посишање*. Овај пасус, иако извађен из контекста, верујемо да ће суштински приближити Златоустову антрополошко-аретолошку мисао и допринети одговору на постављено питање. Сматрамо да ће нам својом карактеристичном структуром исказа учинити блиским смисао проблема и приближити одговор за којим трагамо.

²² Εἰς Πράξ. ὁμιλ. ΑΒ', 3; PG 60, 238.

²³ Пс 81, 6.

²⁴ Εἰς Πράξ. ὁμιλ. ΑΒ', 3; PG 60, 238.

²⁵ Περί μετανοίας Β', PG 49, 290–291.

Ноје је био човек праведан, савршен међу људима свог нараштаја. Ноје благоугоди Богу. Видиш ли задивљујућу генеологију? Ноје, вели, био је човек. Види, и заједничко име људске природе, овом праведнику, бива уместо похвале. Пошто су други изгубили право да буду људи, јер падоше у телесне страсти, он је, вели, међу толико људи спасао икону човека. Јер, то је човек, када се бави врлином. Јер, то да има облик човека, и очи, и нос, и уста, и ход и остале удове, све то не показује човека, јер, то су само удови тела. Јер, могли би да назовемо човеком, само онога који спашава икону човека. Шта је пак икона човека? То је разум. Шта дакле? Рећи ће неко, други нису били разумни? Али не само то, него и да је врлински да избегава зло, да побеђује безумне страсти, и да верно следује Господњим заповестима, е то је човек.²⁶

Судећи према Златоустовим тумачењима и антрополошким ставовима, бити човек не значи само на спољашњи и формални начин просто сличити човековом изгледу или телесној грађи, већ то у ствари зависи од неколико неопходних богословско-етичких претпоставки. На првом месту, бити истинским човеком претпоставља праву и истинску веру, кроз коју треба благоугодити Богу. Ово се јасно читовало код праведног Ноја, који је на благоразуман начин угодил свом Творцу. Златоусти показује на његовом примеру да је благоугодан и пријатан Богу човек који успева да сачува и спасе „икону човека“ у себи. То је једино могуће ако се човек бави и практикује врлину. Икона Божија се пројављује захваљујући слободи и разумности човека, који као благоразуман и богоразуман непрестано треба да настоји око врлинског делања, слободно избегавајући зло и надвлађавајући безумне страсти. У том контексту, није нимало чудно када Златоусти јасно наглашава следеће: „Јер, то је човек када се бави врлином“ („Тоῦτο γὰρ ἄνθρωπος, ὅταν ἀρετὴν μετήῃ“).²⁷ Ово све као крајњи резултат треба да има благоразумно и верно следовање заповестима Господњим, што неизоставно води ка пројављивању и показивању истинског човека, по учењу Светог Јована Златоустог.

Из свега претходно изреченог, јасно произилази неколико Златоустових основних богословско-антрополошко-аретолошких ставова везаних за слободно, врлинско и благодатно делање човека, којим ћемо посветити пажњу у одељку који следи.

ВРЛИНА ЈЕ ПРИРОДНО СТАЊЕ ЧОВЕКА ХРИШЋАНИНА

Човек као створење по „образу и подобију Божијем“ може истински да живи и уприличи своје постојање само у слободном односу и љубавној заједници са Богом. Савршенство благости Божије пројављује се у чињеници да човека

²⁶ Εἰς Γέν. Ὑπόμνημα στό βιβλίο τῆς Γενέσεως, Ὀμιλία 23, 3: PG 53, 201.

²⁷ Εἰς Γέν. Ὑπόμνημα στό βιβλίο τῆς Γενέσεως, Ὀμιλία 23, 3: PG 53, 201.

ствара призивајући га из небића у биће²⁸ и да му у изобиљу удељује свако добро,²⁹ чинећи га причасником сваке врлине. Бог је пуноћа свих врлина, а онај који жели Њему да сличи, потребно је да се испуни сваком врлином.³⁰ На основу овога постало је јасно да врлина уистину одговара човековом изворном природном стању. Све што човек јесте и све што му је дато, што има на располагању, све његове силе, моћи и способности постоје превасходно да би нас повезале и упознале са Богом. Дакле, стварање човека по „образу и подобију Божијем“ претпоставља поимање образа на начин да будемо слободни и љубавни подражаваоци Богу у врлини, као што и подобије представља само назначење да по људској моћи, колико је то човеку могуће, постанемо подобни, слични Богу. Према Златоустовом тумачењу, од самог почетка је било предзамишљено да се Богу уподобимо у кротости и благодати, слободно чинећи и упражњавајући врлину, тј. у смислу врлине (κατά τόν τῆς ἀρετῆς λόγον).³¹ Према томе, сапричесност дожанственем бићу, приопштеном Богу се остварује у љубави кроз слободно упражњавање врлине у благодати Божијој.

Преподобни отац Јустин Ћелијски, позивајући се на Златоустог теолога, све ово тумачи и благовести на следећи начин: „Због доголикости своје људска природа је, свесно и несвесно, увек богочежњива, увек ненасита у добру, зато и чезне за дожанском бескрајношћу врлина. О томе Свети Златоусти благовести: Једино врлина нема никаквог краја. И рече Бог: Да створимо човека по обличју своме. То значи: Бог хоће да ми будемо подражаваоци Њему у врлини. Шта значи: по обличју? Значи: Бог је свет; ако смо ми свети, онда смо ми — по обличју Божјем, по образу Божјем. Бог је праведан; ако ми поступамо по правди, онда смо ми — образ Божји. Ако смо ми човекољубиви, милостиви, онда смо ми — образ Божји. *Будитије милостиви, вели Сјасиџиљ, као ишћо је ваш Ошћац милостиви*. Јасно је: речи њо образу нашем односе се на врлине.“³² Могли бисмо рећи да је свака врлина оправдана у очима Светог Јована Златоустог само када је циљ тог добродетељног и врлинског делања остваривање истинског односа и

²⁸ Упоредити Εἰς Γέν. Ὁμιλία 2, 2: PG 53, 28. Свети Јован Златоусти, тумачећи чувену реченицу „У почетку створи Бог небо и земљу“, осврће се на пророка који просто кличе јасним гласом као да поручује следеће: „Јер, не вичем ово подучен од човека; Онај Који је из небитија у битије све ово привео — Он Сам је и мој језик покрену да о томе тумачим.“ Златоусти просто умољава да на ове речи пазимо на начин као да више не слушамо Мојсија него Самога Бога кроз језик Мојсијев, истовремено презревши сопствена расуђивања. Позивајући се на Писмо, вели: „Јер помисли људске плахе су и непоуздана су расуђивања наша“ (Прем. 9, 14). А у наставку каже: „Примајмо то што се казује са великом благоразумношћу, не прелазећи сопствену меру, нити испитујући оно што је изван наших моћи, а од чега пострадаше непријатељи истине, када пожелеше да све докуче сопственим расуђивањем, не увиђајући да је немогуће човечанској природи да испита творевину Божију“ (ὅτι ἀδύνατον τὴν ἀνθρώπειαν φύσιν τὴν τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν περιεργάζεσθαι).

²⁹ Εἰς Γέν. Ὑπόμνημα στό βιβλίον τῆς Γενέσεως, Ὁμιλία 14, 3: PG 53, 113.

³⁰ Упоредити Γεωργίου Σ. Γρατσέα, *Ἡ ἀρετή βιβλικώς καί φιλοσοφικώς* (Αθήνα, 1964), 29.

³¹ Εἰς Γέν. Ὑπόμνημα στό βιβλίον τῆς Γενέσεως, Ὁμιλία 9, 3: PG 53, 78.

³² Преподобни Јустин Ћелијски, *Дошћашћика*, 593.

заједничарења са Богом. Врлинско деловање уједно означава јасно и недвосмислено пројављивање и откривање иконе Божије у човеку. Сходно томе, само се врлином испољава и остварује човеков пут благодатног усхођења ка Богу. Због тога је Јован Златоусти тако искључив када тврди да истински пут ка Богу, ка спасењу и обожењу човека, није ништа друго до неизоставно „стицање врлине“. Златоусти о овоме благовести овако: „Шта би могло бити најблаженије у овом животу? То није ни богатство, ни снага тела, ни слава, ни владавина, нити било шта друго од могућих обећања, већ једино стицање врлине.“³³

Златоусти посматра врлину као нови начин живота и сигуран духовни пут напредовања човека ка есхатолошкој пуноћи свога постојања и обожења у Христу, благодарећи благодати Духа Светог. По речима Јована Златоустог, врлина је да будемо као мртви и непокретни за све оно што нам штети спасењу, а да живимо Христом и делујемо само за духовно, као што је говорио апостол Павле: „А живим — не више ја, него живи у мени Христос.“³⁴ Врлина је да се „обучемо“ у Христа и да чинимо све, на такав начин, да не ражалостимо Духа Светога.³⁵ На основу оваквог приступа јасно је да Златоусти не схвата врлину као обичну природну и етичку навику (*habitus*) већ као благодатни дар онтолошког сапрожимања са нествореном благодаћу³⁶ и као зрак есхатолошког обожења човека у Христу. Врлине у Златоустовој антропологији посматрају се као путеви или начини пројављивања и потврђивања основне онтолошке истине новог обоженог човека у Христу. Следствено томе, врлина није схваћена као обични морални или религијски чин, него задобија код Златоустог конкретан богословско-антрополошки и духовни садржај. Врлина представља исконску пројаву црквеног етоса.³⁷ Врлина постаје место сусрета и онтолошког сапрожимања људске слободне воље и Божије воље, а пројављује се

³³ Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἄγιον Ματθαῖον τὸν Εὐαγγελιστὴν, Ὀμιλία 24, 3: PG 57, 324.

³⁴ Гал 2, 20.

³⁵ Εἰς Γέν. Ὀμιλία 8, 6: PG 53, 75.

³⁶ Православна црква свакако наглашава велики значај врлина и добрих дела, премда не прихвата тврдњу да саме по себи спасавају човека или да увећавају благодат Божију, као што тврди римокатолицизам. Православље добрим делима и врлинама сматра само дела православне вере, не занемарујући одлучујући значај слободне сарадње човека. Следствено томе, човек није у стању да пројави истинска добра дела без вере у Христа, као и без деловања Божије благодати и помоћи. Међутим, ни благодат Божија не доноси плода без слободне сагласности и сарадње човека вере.

³⁷ Неопходно је нагласити да у Цркви обично говоримо о новом и посебном начину живота, као о црквеном етосу, док у философији и религиозним системима говоримо о етичким системима, о етици. Међутим, постоји огромна разлика између те две стварности. Хришћански и црквени етос је начин живота као последица једног унутарњег духовног стања човека Цркве, које је последица конкретне вере. За Православну цркву вера није људско промишљање њених чланова, већ је она предата и откривена, једном за свагда, у Богочовеку Исусу Христу. Ово је посебан начин и стил живота у Христу, у Цркви, то је црквени етос. Насупрот овоме, етика неминовно представља један људски конвенционални систем норми и правила, који се намеће људима, кроз један конкретан етички и морални начин живота. Овакав начин живота, сам по себи, искључује стварно присуство Бога, исто као што ограничава или уништава испољавање човекове слободе.

новим етосом, новим животом у Христу, помоћу благодати Духа Светога.³⁸ Овакво врлинско деловање обавезно подразумева на прави начин испољавање човекове слободе и љубави у благодатној заједници са Богом у Христу, што уједно претпоставља и себепредавање Божијој вољи. Управо због тога је врлина у својој суштини увек благодатна пројава новог живота у Христу.³⁹ На основу свега изреченог јасно је да врлине нису само некаква индивидуална достигнућа или одређена навика у процесу моралног усавршавања човека, него су оне, пре свега, начини оваплоћења или „усвајања“ харизматских појава божанских дејстава или енергија благодати Духа Светог.

Из свега претходно изреченог постаје јасно да се аутентична Златоустова етика и духовност не исцрпљују само и првенствено конвенционалним моралом, врлином, врлинском навиком (*habitus*) или моралним „подражавањем“ Христу. Свети Јован Златоусти није био само моралиста, који се првенствено бавио моралним питањима, како је то најчешће у западним приручницима било представљано.⁴⁰ Као што смо претходно приказали, Златоусти врлину и духовност не своди на морално подражавање (*imitatio*) Христу или једино на неко врлинско стање (*habitus*) које човек може задобити кроз људски морални подвиг. Светитељ то не представља као способност и достигнуће човека у његовом индивидуалном напору да достигне некакво морално савршенство. Златоустово аретолошко усмерење у христолошко-антрополошком контексту јасно потенцира следеће промишљање: свака врлина и свако врлинско подражавање Христа чини човека вере прикладним и способним за благодатну заједницу и сједињење са Богом. А истинско и стварно сједињење остварује се једино новим животом у Христу (= у Телу Христовом, у Цркви), свакако, у неизоставном садејству благодати Духа Светог.

³⁸ О односу човекове слободне воље и благодати Божије према учењу Светог Јована Златоустог подробније видети у: Στόγιαν Γκόσεβιτς, „Н περὶ Θείας Χάριτος διδασκαλία Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου“, *Θεολογία* 27, № 2 (1956): 225–239.

³⁹ Ово је важно у антрополошком и сотириолошком контексту. Важно је истаћи да спасење и обожење човека није, нити може бити, резултат некаквих људских сила и напора, нити је дело саме природе, већ је првенствено дело благодати Божије у Христу. Ниједан људски чин или дејство нема по себи спасавајућу вредност. Спасење је дело Божије у Христу, оно је увек дело и дејство благодати Божије у Христу. Ово је јасно рекао Свети Василије Велики: „Јер спасење није у сили човековој, нити у мудрости, већ у благодати Божијој“ (Беседа на 33. Псалом, 2, PG 65, 353C). Спасење, дакле, плод је учествовања у нествореној благодати Божијој, тј. у Царству Божијем, које се пројавило у Христу и које се даје као дар Духа Светога. Примајући веру у Христа, човек благодаћу Светога Духа постаје причесник и заједничар Царства Божијег, иако се истовремено врлински труди и подвизава, корачајући ка њему.

⁴⁰ Juraj Pavić, Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993), 200: „Ivan Zlatousti je u prvom redu moralista koji iz nauke povlači praktične konsekvencije. On pozna i učeno izlaže nauku, ali je ne produbljuje, nema smisla za teološku diskusiju.“ Упоредити Пол В. Харкинс, „Златоустове послекрштењске поуке“, *Беседа* № 2–4 (1991), 79–89; Léon Jean Charnay, *Saint Jean Chrysostome moraliste* (Lyon: E. Vitte, 1969).

Познато је да Свети Јован Златоусти веома често указује на библијске примере и позива се на њих. Он то чини пред очима слушалица на један маестралан начин, оприсутњујући разне догађаје из библијске прошлости. Златоусти богослов као врстан приповедач у много чему је био близак библијским писцима, а нарочито Светом апостолу Павлу.⁴¹ У својим омилијама *О Светиом ајосијолу Павлу* Јован Златоусти изнова поставља оно основно антрополошко питање — *Τί ποτέ ἔστιν ἄνθρωπος*; (шта је, заиста човек?)⁴² — које доводи у индиректну везу са љубљеним апостолом Павлом. Изнова проблематизујући ово питање, Златоусти се реторички пита: колика је племенитост наше људске природе и колико је то биће (човек) способно за примање и пројављивање врлине, наглашавајући да се у свему томе, на најбољи начин, од свих људи показао велики апостол Павле. У том контексту, управо њега истиче као онога „који је по целој васељени оставио спомен сопствених врлина“ и онога „који је уживао у мноштву благодати“, истовремено показавши „највећи труд“.

Ко је, дакле, највећи од свих људи? Ко други, ако не онај који је правио шаторе (= апостол Павле), учитељ васељене, који је и копном и морем хитао као да је имао крила, сасуд изабрани, водитељ невеста Христових, засадитељ Цркве, „мудри архитекта“ (1Кор 3, 10), проповедник тркач, борац, војник, васпитач деце Божије, онај који по целој васељени оставио спомен сопствених врлина, онај који пре општег васкрсења би узнет на треће небо (2Кор 12, 2), одведен у рај, заједничар неисказаних тајни Божијих, који је чуо и изрекао такве ствари које људска природа не може исказати (1Кор 12, 1), онај који је уживао у мноштву благодати, и онај који показа највећи труд.⁴³

Свети Јован Златоусти овде износи једно занимљиво становиште: Апостол Павле је непрестано се трудећи и подстичући друге на врлину, тиме желео показати да не мора бити велика разлика између анђела и људи. Ова разлика неће бити велика и недостижна уколико човек истински жели да припази на себе, односно уколико се, уз помоћ благодати Божије, максимално потруди у врлинском животу. Истичући апостола Павла као парадигму смирења и гледајући на красоту његових добродетељи, препоручује га као најприкладнији узор за врлинско подражавање. Златоусти, постајући сам велики подражавалац апостола Павла, који је био истински и савршени

⁴¹ Упоредити Θεόδωρος Ζήσης, „Απόστολος Παύλος καὶ Ἰωάννης Χρυσόστομος“, *Κληρονομία* № 14 (1982): 313–323. Свети Јован Златоусти се сматра изузетним познаваоцем личности и богословске мисли Светог апостола Павла. Поред чувених похвалних омилија (Ομιλία εἰς τὸν Απόστολον Παῦλον 1–7, PG 50, 473–514. ЕПЕ 36 (1983), 400–534), које посвећује искључиво апостолу Павлу, Златоусти богослов хвали апостола народā и у другим својим ерминевтичким омилијама, а посебно у оним у којима тумачи Павлове посланице, као нико други у историји Цркве.

⁴² Εἰς τὸν ἄγιον Ἀπ. Παῦλον, Β΄; PG 50, 477–479.

⁴³ Свети Јован Златоусти, *Беседе о нейојмљивосији и једносушјиносји Божијој*, прев. др Дражен Перић (Требиње: Видослов, 2005), 126.

подражавалац Христа,⁴⁴ веома често позива, у многим својим делима, вернике да подражавају апостола Павла и његов живот да би тако могли да узнатредују врлински и духовно. Златоусти истиче и наглашава да је сила врлине таква да човека може, уз помоћ благодати Божије, заиста да учини анђелом, односно да му душу просто уздигне ка небу. Наводећи најбољи пример за ову тврдњу, Златоусти говори о апостоу Павлу као „земном анђелу и небеском човеку“:

Павле, небески становник, који је, иако у телу, стуб Цркве, земни анђеоло и небески човек. И ја, гледајући на красоту његових добродетељи, на његовом примеру ћу се задржати, са посебним задовољством, јер ни зраци тек излазећег сунца који се расипају наоколо не увесељавају моје очи толико колико ми душу моју весели Павлов зрак својим озарењем. Сунце само осветљава очи, а Павле ме подстиче да узлетим и на саме небеске висине, јер ми душу узноси више од сунца и даље од месеца. Таква је сила врлине! Она човека чини анђелом и душу му уздиже к небу. А таквој нас је врлини и он учио. Настојмо, дакле, да га у томе подражавамо.⁴⁵

Због свега претходно изреченог, за Светог Јована Златоустог је јасно да је врлина нешто сасвим природно и неопходно за човека. Исто онако као што су зло, злоћа, поквареност и страсти нешто противприродно или неприродно. Човекова изворна природа је подударна и сагласна врлини и добродетелном деловању. Запостављање и нечињење врлине чини човека болесним и подјармљује га страстима, док упражњавање врлине и добродетељи исцељује га од страсти и васпоставља га у природно стање.⁴⁶ Сходно томе, Златоусти полази од чињенице да је врлина природно стање човекове природе, нешто што је уистину по природи (κατά φύσιν), за разлику од зла, које је против природе (παρά φύσιν), то је као однос и поређење између здравља и болести.⁴⁷ Зло је болест и неприродност за човека, који је тада лишен свог здравља по природи, тј. врлине. Наравно, овде треба нагласити да ова борба против зла није била првобитни задатак човека, јер је тај задатак настао тек услед греха, до кога

⁴⁴ Овде је веома важно да се правилно схвати и протумачи сам смисао подражавања и опонашања Христа у контексту духовног живота. Да би човек био сличан Христу, потребно је да стиче врлине у којима нам је Христос, у својој људској природи, показао савршено испуњење и практиковање. Потребно је стицати и упражњавати врлине, чији је извор у Богу и које је, како нам многи Оци кажу, сам Бог усадио у човекову природу, на самом почетку, стварајући га. Наравно да ово светоотачко онтолошко-етичко опонашање и подражавање Христу спасоносним врлинама свакако треба разликовати и одвојити од западног спиритуализма, као и пијетистичке имитације Христа, заступљене, на пример, код Томе Кемпијског у његовом делу *Имитација Исуса Христа*, које је доживело огроман успех на западу.

⁴⁵ Περὶ μετανοίας Β', PG 49, 290–291. Упоредити Јустин Ђелијски, *Доίμαινικα*, 591.

⁴⁶ Γεωργίου Ι. Μανζαρίδη, *Χριστιανική ἠθική* (Θεσσαλονίκη: ἔκδ. Π. Πουρναρά, 1991), 79.

⁴⁷ Εἰς Ἐφεσίουσ Ὁμιλία 2, 4, PG 62, 21: „Ὅρασ ὅτι κατὰ φύσιν μὲν ἡ ἀρετή, παρά φύσιν δὲ κακία, καθάτερ ἡ νόσοσ καὶ ἡ ὑγεία.“ Упоредити Μιχαήλ Καρδαμάκη, *Ὁρθόδοξη πνευματικότητα. Ἡ αὐθεντικότητα τοῦ ἀνθρώπινου ἤθουσ* (Ἀκρίτασ: ἔκδ. Δεύτερη, 1993), 316.

није морало доћи. Човек у слепадном стању мора се борити против зла, да би, враћајући се самом себи, својој исконској природи и првобитном здрављу, корачао оним путем којим је требало да иде од самог почетка стварања, а то је путем добра и врлине у заједници са Богом. У том смислу, јасно је да врлине и зло изражавају природни и противприродни живот човека.

Врлина је човеку веома блиска и насушно потребна. Једино што је потребно за њено упражњавање и дејствовање јесте јака воља и жеља за њом. Свети Атанасије Велики вели следеће: „Не бојте се слушајући о врлини, нити се чудите о њеном имену, јер није далеко од нас, нити је изван нас, то је дејство у нама и представља лагану ствар, само ако је зажелимо.“⁴⁸ На сличан начин, Свети Јован Златоусти говори о врлини, недвосмислено истичући да је њу могуће лако постићи и да „врлина није тешка, нити је тешкоостварљива“.⁴⁹ Златоусти сматра да Бог, показујући како врлина није далеко од нас и како се може лако упражњавати, успоставља је тако да зависи само од човекове искрене жеље и слободне воље.⁵⁰ Према томе, Бог се показује као истински и једини Човекољубац и на основу саме чињенице што је човеку прекопотребни врлински живот учинио једноставним и ланганим,⁵¹ пошто зависи само од човекове жеље и слободне воље, као и увек „расположиве и лакодоступне“ благодати Божије. Истовремено, врлине пројављују љубавну жељу и слободну одлуку човека верника да буде са Богом, да постане духовни чокот који благодаћу Божијом доноси многи плод.

ВРЛИНА КАО СИНЕРГИЈА ПРАВЕ ВЕРЕ И ИСТИНСКОГ НАЧИНА ЖИВОТА

У антрополошком контексту, било би од огромног значаја изнети и размотрити још једно Златоустово интересантно размишљање о врлини у односу на човеково правоверје и правоживље. Врлина као нешто потпуно природно, блиско и сродно са човеком и његовом истинском природом⁵² предста-

⁴⁸ Атанасије Велики, „Живот Светог Антонија“ 20, PG 26, 873A.

⁴⁹ Εἰς Ἐφεσίους Ὁμιλία 13, 3, PG 62, 97.

⁵⁰ Εἰς τὴν προφήτην Ἠσαΐαν 1, 6, PG 56, 22: „Δεῖκνὺς ὅτι εὐκόλον ἢ ἀρετῆ, ἐν τῷ θέλειν αὐτὴν τίθησι μόνον.“ Нешто више о релативно лакој и могућем постизању врлине код Светог Јована Златоустог видети у: Βασίλειου Δ. Χαράνη, *Παιδαγωγικὴ ἀνθρωπολογία ἀγίου Ἰωάννου Χρυσόστομου*, τ. Α' (Ἀθήνα: Ἐκδοτικὸς οἶκος Ἐλευθερίου Μερετάκη «Τὸ βυζάντιον», 1993), 642–649.

⁵¹ Ὑπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ματθαῖον τὸν Εὐαγγελιστὴν, Ὁμιλία 16, 11: PG 57, 254. Упоредити Danilo Krstić, *On Divine Philanthropy. From Plato to John Chrysostom*, ed. Bishop Maxim Vasiljević (Los Angeles: Sebastian Press, 2012), 157.

⁵² О овоме видети уместна запажања православног француског теолога Жана Клода Ларшеа, који вели следеће: „У врлинама, како смо и показали, почива стварна људска природа. Благодарети врлинама, човек се остварује као икона Божија, остварујући се по подобју. Живети врлинским животом, човек не само да живи на такав начин да успева да буде он сам, да дела према томе какав је, него се и креће у сагласности са властитом природом не бивајући покренут ни са

вља, по речима богоученог Јована Златоуста, „тачно држање истина вере и исправан начин живота“ („ή τῶν ἀληθῶν δογμάτων ἀκρίβεια καί ἡ κατὰ τὸν βίον ὀρθότης“).⁵³ Овакво одређење човекове врлине Златоусти износи у својој деседи, насловљеној: *Слово о ѿмоге да човеку који не чини неїравду самом себи нико друїи не може да нашкоди*. На себи својствен начин Свети Јован Златоусти о човековој врлини вели следеће:

Шта је, дакле, човекова врлина? Није богатство, да би се бојао сиромаштва. Нити је телесно здравље, да би се плашио болести. Није ни мишљење других људи о теби, да би се обазирао на лош глас. Нити је једноставно живљење које је само себи сврха, и зато не би требало да ти буде страшна смрт. Није ни слобода, да би избегавао ропство. Него је тачно држање истина вере и исправан начин живота.⁵⁴

Као што видимо на основу наведеног пасуса, Златоусти богослов врлину поистовећује са тачним држањем истина вере и са исправним начином живота. То се обично назива ортодоксија и ортопраксија, односно правилно веровање и слављење Бога, као и исправно живљење и делање у складу са тим. Такође, то је оно што бисмо на српском језику изразили специфичним сложенницама: православље и правоживље. Према Златоустовом мишљењу, темељ човекове врлине јесте, пре свега, држање и чување тачних истина вере. Вера није само једна од врлина, она је, уз љубав, основна претпоставка сваке хришћанске врлине. У претходном пасусу Свети отац јасно истиче да врлина није једноставно и просто живљење (τὸ ζῆν ἀπλῶς),⁵⁵ које је само себи сврха, него је то превасходно држање праве вере у Бога, која је опет главна претпоставка за исправан начин живота, односно за истински врлински и духовни живот. Стилијанос Пападопулос⁵⁶ проницљиво износи своје виђење овог проблема, истичући да се слична мишљења о врлини, свакако могу пронаћи и код философа (стоика), међутим, истовремено наглашава да само хришћани поседују истинске догмате, праву веру у Бога. Овај аутор наглашава да је Јован Златоусти направио јасну разлику у односу на друге философске мислиоце, истичући неопходне богословске претпоставке, тј. хришћанску реалност и важност савршавања врлина „у Господу“. Врлински човек коме се чини неправда долази до свог циља само уколико има неопходне врлине разборитости и бдења

чим што му је страшно или што би му се споља наметнуло слабећи његову вољу, већ дела у сагласности са самим Богом, учествујући у Његовој савршеној вољи и апсолутној слободи“, Жан Клод Ларше, „Патологија слободе“, *Λογος — часоїис сїуденаїиа Православної доїословскої факултетїиа Универзитїиета у Беоїраду* (2006): 165.

⁵³Оти τὸν ἑαυτὸν μὴ ἀδικοῦνται οὐδεїс παραβλάψε δύναται 3, PG 52, 463.

⁵⁴Оти τὸν ἑαυτὸν μὴ ἀδικοῦνται οὐδεїс παραβλάψε δύναται 3, PG 52, 463.

⁵⁵Оти τὸν ἑαυτὸν μὴ ἀδικοῦνται οὐδεїс παραβλάψε δύναται 3, PG 52, 463.

⁵⁶Пападоπούλου, *Άγιος Ιωάννης ὁ Χρυσόστομος*, т. В', 18.

(νήψη καί ἐγρήγορη).⁵⁷ Свакако, ови појмови нису непознати ни у философији. Међутим, Јован Златоусти јасно истиче да се они у хришћанству стриктно савршавају „у Господу“ („ἐν Κυρίῳ“).⁵⁸

На основу ових констатација можемо сада приступити још једном одломку у коме Златоусти истиче превасходну важност црквеног догматског учења о васкрсењу мртвих, у контексту хришћанског схватања и чињења врлине. На почетку своје *Беседе о васкрсењу мртвих* Златоусти износи основну истину за исправно поимање и чињење врлине, која обавезно подразумева тачно догматско учење. У конкретном случају, оно се састоји у исправном догматском веровању о обавезној хришћанској претпоставци учења о васкрсењу мртвих (περὶ τῆς ἀναστάσεως ὑπόθεσιν). Златоусти на самом почетку ове беседе сматра је етичком, јер жели да изнесе препоруку о животу и живљењу у заједници, али се убрзо исправља, говорећи да ова беседа неће бити само етичка него и догматска, јер је посебно желео нагласити богословску претпоставку о васкрсењу мртвих. Износећи ову неизоставну догматску претпоставку о васкрсењу, у контексту учења о хришћанској врлини, Златоусти вели следеће:

А ова претпоставка је шаролика, она нас истовремено и исправља у догматима, и живот наш уводи у благоустројство, и Промисао Божији ослобађа сваке осуде. И као што када се у њу не верује, то наш живот изврће наглавце и испуњава небројеним злима, тако и када се у њу верује, она нам добавља разлоге Промисла (Божијег) и припрема нас да уложимо много старање око врлине, а да неваљалство избегавамо са ревношћу многим, и испуњава нас сваким смирењем и миром. Јер онај који не очекује да ће васкрснути, нити да ће положити рачуне за оно што је овде урадио, него сматра да ће се све наше завршити са овим постојећим животом, те да даље нема више ничега, тај се неће ни трудити око врлине; а и како би, када и не очекује да за његове напоре предстоје награде? Нити ће се уздржавати од зла не очекујући да за неваљалства које је урадио предстоји нека казна, него ће, препустивши се неумесним појудама, доспети до сваког вида неваљалства.⁵⁹

Овде смо могли видети, како је хришћанско поимање врлине повезано са вером и зашто нас учење о васкрсењу мртвих „припрема да уложимо много старање око врлине“. Ово догматско учење неизоставно представља неопходну богословску претпоставку за правилно сагледавање, схватање и чињење хришћанске врлине. На основу свега овога постаје више него јасно због чега Златоусти богослов истиче да је врлина својеврсна синергија праве вере и истинског начина живота. Вера је животни став, унутарње стање

⁵⁷ О основном значењу израза νήψη (разборитост, трезвеноумност) видети у: Ἀντωνίου Παπαδοπούλου, *Θεολογική γνωσιολογία κατὰ τοὺς νηπτικούς πατέρας* (Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικὸν ἴδρυμα πατερικῶν μελέτων, 1977), 55–56.

⁵⁸ Ὅτι τὸν ἑαυτὸν μὴ ἀδικοῦνται οὐδεὶς παραβλάψε δύναται 17, PG 52, 480.

⁵⁹ Ὁμιλία περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως, PG 50, 417–418.

и утемељење целокупног човековог бића. То је темељ и платформа на коме се изграђује човек хришћанин. Хришћанска вера је једина чврста основа у човековом бићу, егзистенцијално условљеном променљивошћу, пролазношћу, тварношћу и смртношћу. Врло виспрено и тачно запажа Георгије Манзаридис о вери следеће: „Вера је одликовно обележје Хришћанина. Хришћани су *верујући* (2. Сол. 1, 10). И Хришћанство је по превасходству *вера* (1. Тим. 4, 1–6). Њоме Хришћанин поверава себе Богу, учествује у Његовој благодати и узводи се ка назначењу свога постојања.“⁶⁰ Врлина која се пројављује истинитом вером и исправним животом је небески благодатни дар. Због тога, неверје или било која лажна вера могу бити само обично бесмислено и неплодно људско уверење, али свакако не и небески дар, који се очитује правом и истинском вером у Бога. Као таква, истинска вера је корен и критеријум истинске човекове врлине и истинског духовног живота.

Следствено томе, можемо рећи да права вера порађа прави и истински живот у заједници са Богом, док лажна вера рађа лажни и промашени живот. Права вера као темељ човекове врлине је благодатна и жива вера, која се пројављује и показује животом и делима. Наравно, овде је потребно истаћи да вера увек дејствује кроз љубав,⁶¹ из које израстају све врлине, а оне су Христови дарови човековом бићу и хришћанском животу. Свети Јован Златоусти јасно наглашава да је „љубав почетак и крај сваке врлине“.⁶² Дело је њено суштинско својство, због тога Златоусти правилно примећује да се права вера пројављује у делима,⁶³ тј. у конкретном начину живота. Богоучени Златоусти сматра да је човекова врлина заправо благодатно садејство и синергија од обадвога, те да је свакако за одбацивање, са хришћанске тачке гледишта, исто толико некаква безделатна вера колико и „безверно“ просто дело.

Због свега овога, Свети Јован Златоусти није само беседио и поучавао речима већ, пре свега, правом вером, конкретним делима и својим животом. Он се у томе саображавао и угледао првенствено на Господа Исуса Христа, као и на свог љубљеног апостола Павла. Златоусти ерминевтичар украшен

⁶⁰ Манзаридис, *Православни духовни животи*, 46.

⁶¹ Εἰς Ἐφεσίουσ Ὁμιλία 9, 4, PG 62, 73–74: „Ὡστε ἐὰν ἡμεῖс ὤμεν ἐνάρετοι, ἡ ἀγάπη οὐκ ἀπολείται ἀπὸ γὰρ ἀγάπης ἡ ἀρετῆ, καὶ ἀπὸ ἀρετῆс ἡ ἀγάπη“ („Као што, ако смо ми врлински, љубав не остаје, јер из љубави је врлина, и од врлине је љубав“). Златоусти ће у својим делима посебно истицати ову основну истину (коју је навелико наглашавао апостол Павле) да је вера повезана најтешње са љубављу, односно да је вера та која кроз љубав дела. Такође, о овом видети Дијадок Фотички, *Гностичке паве 1 и 21*: „Свако духовно созерцање предводи вера, нада и љубав [...] а љубав сједињује душу самим врлинама Богу [...]. Вера која кроз љубав дела и јесте врхунац врлина“.

⁶² Περὶ ἀκατάληπτου Ι', PG 48, 795: „Καὶ γὰρ ἀρχὴ καὶ τέλος ἀρετῆс ἀπάσης ἡ ἀγάπη.“ Упоредити Свети Јован Златоусти, *Беседе о нејојмљивости и једносушности Божијој*, 155.

⁶³ Ὑπόμνημα εἰс τὴν πρὸс Θεσσαλονικεῖс ἐπιστολὴν πρώτην Α', PG 62, 394: „Ἄρα ἡ πιστιс διὰ τῶν ἔργων δείκνυται. Εἰκότος οὖν οὕτως εἶπε, δηλῶν, ὅτι οὐχ ἀπλῶс, ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων αὐτὴν ἐπεδείξα-σθαι, διὰ τῆс ἐνστάσεωс, διὰ τῆс προθυμίας.“

јеванђелским врлинским животом и христоликим делима истицао је следеће: „Када је Христос дошао, желео је да људе научи свакој врлини. Учитељ не поучава само речима, него и делима. Јер је то најбоља поука онога који поучава.“⁶⁴ Христос је дошао да нас научи свакој врлини зато и говори шта се све мора практично чинити и наравно Сâм то извршава и чини. Зато вели: „Јер ко изврши и научи, тај ће се велики назвати у Царству небескоме.“⁶⁵ Христос не само да је дошао да људе научи свакој врлини него је и Он Сâм савршен пример и показатељ врлине дожанског живљења, богодоличног понашања и право ипостасно оличење дожанског етоса и карактера.

Врлина као синергија праве вере и истинског начина живота представља неопходну претпоставку истинске промене и свеопштег васпостављања, које води ка пуноћи егзистенцијалне, сотириолошке и есхатолошке истине човековог бића у Богу.⁶⁶ Свакако да је врлина морална и етичка категорија, али она је првенствено и онтолошка извршеност човекове личности. Врлина је све оно најбоље што човек може да има и, као таква, неизоставно се тиче његовог вечног и есхатолошког постојања у Царству Божијем. Према светитељу, моћ и сила врлине је таква да нас она у будућем веку издавља из геене и дарује нам радост и ужитак учествовања и заједничарења у Царству небеском. А с друге стране, врлина нас у садашњем животу чини вишим од свих оних који узалудно покушавају да сплеткаре против нас. За Златоуста, врлина не само да нас показује јачим од људи него и од самих демона, као и од највећег непријатеља нашег спасења — самог ђавола.⁶⁷ Имајући све ово у виду, Златоусти богослов с правом констатује да врлини ништа није равно („Οὐδὲν γὰρ ἀρετῆς ἴσον“).⁶⁸ На основу свега претходно изреченога јасно је да за Златоустог врлина има и веома важну есхатолошку конотацију. Она је окренута ка истинском усмерењу, које се састоји у следећем: презирати све људско и размишљати сваког трена о будућем. Не везивати се ни за шта овдашње, него имати право сазнање ствари да је све људско — сенка и сан.⁶⁹ Према томе, врлина представља могућност и способност благоразумног деловања у складу са највишим људским и дожанским сазнањима истинâ ствари. То је сва она духовна красота која може да краси благоразумног човека и чини да он сија попут злата. Захваљујући

⁶⁴ Εἰς τὸ Πάτερ, εἰ δυνατόν ἐστι, PG 51, 38: „Παραγενόμενος ὁ Χριστός, πᾶσαν ἀρετὴν παιδεύσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐβούλετο. Ὁ δὲ παιδεύων οὐ λόγῳ μόνον διδάσκει, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ. Αὕτη γὰρ ἡ ἀρίστη διδασκαλία ἐστὶ τοῦ διδάσκοντος.“

⁶⁵ Εἰς τὸ Πάτερ, εἰ δυνατόν ἐστι, PG 51, 38. Упоредити Mt 5, 19.

⁶⁶ Упоредити Ἀντωνίου Ἰωαννίδου, *Ἡ ἐννοιολογικὴ ἐξέλιξις τοῦ ὄρου ἀρετῆς εἰς τὴν κλασσικὴν φιλοσοφίαν καὶ χριστιανικὴν γραμματείαν* (Θεσσαλονίκη, 1984), 148.

⁶⁷ Εἰς Γέν. Ὁμιλία 8, 6: PG 53, 75.

⁶⁸ Εἰς Γέν. Ὁμιλία 8, 6: PG 53, 75.

⁶⁹ Εἰς Γέν. Ὁμιλία 8, 6: PG 53, 75: „Ἀρετὴ δὲ ἐστὶ τὸ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ὑπερορᾶν, τὸ τὰ μέλλοντα ἐφ' ἐκάστης ὥρας φαντάζεσθαι, τὸ πρὸς μηδὲν τῶν παρόντων ἐπτοῆσθαι, ἀλλ' εἰδέναι, ὅτι πάντα τὰ ἀνθρώπινα σκιά ἐστὶ καὶ ὄναρ, καὶ εἴ τι τούτων εὐτελέστερον.“

слободном и љубавном делању у врлини, као сродном и природном усмерењу човекове природе, човек је засигурно биће великих могућности и достигнућа.

ЗАКЉУЧНЕ МИСЛИ

Проучавајући само неке основне аспекте врлине унутар антрополошке мисли Светог Јована Златоустог, овде је представљен само један кратак и мали увид у неисцрпно богатство Златоустовог јеванђелско-црквеног, етичко-моралног и подвижничко-врлинског живота и делања. У оквиру Златоустовог сагледавања хришћанске антропологије и етике видели смо да врлина представља васпостављање заједнице између човека и Бога. Она има за циљ васпостављање човековог бића у његову егзистенцијалну изворност саучествовања у животу Самог Бога, у тајни Христа, благодаћу Духа Светога. Видели смо да се хришћанска етика, која промовише овакво васпостављање човека, засигурно не исцрпљује у некаквом дефинисању објективног поправљања животног владања и понашања човека појединца, као што то обично бива у сваком виду конвенционалне и кодификоване етике, у којој објективна доследност неком етичком кодексу и моралним нормама неминовно рађа проблематичну самодовољност човекове индивидуалности. Насупрот томе, код Светог Јована Златоустог хришћанска етика није аутономна, врлина не служи самооправдању, него се налази у зависности од црквене заједнице и њене вере, обавезно претпостављајући „живот у Христу“.

Свети Јован Златоусти тврди да је врлина „тачно држање истина вере и исправан начин живота“ („ή τῶν ἀληθῶν δογματῶν ἀκρίβεια καί ἡ κατὰ τὸν βίον ὀρθότης“). На основу оваквог дефинисања врлине јасно је да су јој главне претпоставке права вера и исправан живот, ортодоксија и ортопраксија, православље и правоживље. Сагласно оваквом Златоустовом тумачењу, врлина се тиче саме истине човековог постојања, веровања и живљења у заједници са Богом. Врлина као таква има изразито онтолошки карактер. Она је благодатни подвиг који служи остварењу онтолошке истине човека. Стиче се кроз православно веровање и богодолично живљење унутар црквене заједнице, што води ка истинском и вечном постојању човека у слободној, љубавној и личносној заједници са Богом. Врлина води ка истинском преумљењу, ка промени ума, што означава истински преображај и промену најдубљег човековог егзистенцијалног става. Све то заједно претпоставља динамички и неопходни прелазак од одстојања човекове индивидуалне и грешне самодовољности ка истинској реализацији и остварењу личносне заједнице са Богом. Другим речима, то представља спасоносни повратак од отуђености индивидуе ка остварењу личности, ка благодатној пуноћи достигнутог егзистенцијалног успеха, односно ка самој сотириолошкој истини човековог постојања у Христу.

БИБЛИОГРАФИЈА
BIBLIOGRAPHY

- Атанасије Велики. „Живот Светог Антонија.“ In J. P. Migne, *Patrologiae Graecae*, PG 26.
- Јевтић, Атанасије. *Екклесиологија Светиої Аїосїџола Павла*, прев. Максим Васиљевић. Врњци–Требиње: Манастир Тврдош. Братство Светог Симеона Мироточивог, 2006.
- Јован Златоусти. J. P. Migne, *Patrologiae Graecae*, PG 47–64.
- Јован Златоусти. *Беседа о неїојмљивостїи и једносушїиносїи Божијој*, прев. др Дражен Перић. Требиње: Видослов, 2005.
- Јустин Ђелијски. *Доїмаїїка Православне Цркве*, III. Ваљево: Задужбина „Свети Јован Златоусти“ Аве Јустина Ђелијског и манастир Ђелије код Ваљева, 2004.
- Керн, Кипријан. *Анїроїологија Светиої Гриїорија Паламе*, прев. Ђорђе Лазаревић. Краљево: Епархијски управни одбор Епархије жичке, 2012.
- Ларше, Жан Клод. „Патологија слободе.“ *Лоїос — часоїис сїуденаїїа Православної доїословскої факултїеїїа Универзїїеїїа у Беоїрагу* (2006): 163–170.
- Максим Исповедник. *Перї διαφόρων άπόρων*, PG 90.
- Максим Исповедник. *Ambigua* 7, PG 91.
- Манзаридис, Георгије. *Православни духовни живоїи*. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 2008.
- Перић, Дражен Н. *Теме Хришћанске анїроїологије. I: Прилози за ранохришћанску анїроїологију їрва два века*. Београд: Православни догословски факултет, 2015.
- Пурић, Јован. *Боїословске основе їедаїоїїе Светиої Јована Злаїїоусїїої*. Фоча: Православни догословски факултет „Свети Василије Острошки“ Универзитет у Источном Сарајеву — Манастир Острог, 2009.
- Флоровски, Георгије. *Исїїочни Оци IV века*. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 1997.
- Харкинс, Пол В. „Златоустове послекрштењске поуке“, *Беседа* № 2–4 (1991): 79–89.
- Γκόσεβιτς, Στόγιαν. „Н перї Θεїας Χάριτος διδασκαλία Ίωάννου τοϋ Χρυσοστομόμου.“ *Θεολογία* 27, № 2 (1956): 225–239.
- Γράтсџџа, Γεωργїου Σ. *Η άρετή βιβλικώς και φιλοσοφικώς*. Αθήνα, 1964.
- Ζήση, Θεοδώρου. „Απόστολος Παϋλος και Ίωάννης Χρυσόστομος.“ *Κληρονομία* № 14 (1982): 313–323.
- Ίωαννїδου, Αντωνїου. *Η έννοιολογική έξελїξїς τοϋ όρου άρετή εις τήν κλασσικήν φιλοσοφїαν και χριστιανικήν γραμματεїαν*. Θεσσαλονїκη, 1984.
- Καρδαμάκη, Μιχαїλ. *Όρθόδοξη πνευματικότητα. Η αυθεντικότητα τοϋ ανθρωπїνου їθους*, Άκριτας: έκд. Δεϋτερη, 1993.
- Μανζαριδη, Γεωργїου Ί. *Χριστιανική їθική*. Θεσσαλονїκη: Έκд. Π. Πουρναρџ, 1991.
- Παπαδοπούλου, Αντωνїου. *Θεολογική γνωσιολογία κατџ τούς νηπτικούς πατέρας*. Θεσσαλονїκη: Πατριαρχικόν їδρυμα πατερικων μελέτων, 1977.

- Παπαδοπούλου, Στυλιανού Γ. *Άγιος Ίωάννης ό Χρυσόστομος*, τ. Α'. Άθήνα: Άποστολική Διακονία, 1999.
- Παπαδοπούλου, Στυλιανού Γ. *Άγιος Ίωάννης ό Χρυσόστομος*, τ. Β'. Άθήνα: Άποστολική Διακονία, 1999.
- Σκουτέρη, Κωνσταντίνου Β. *Ίστορία Δογμάτων*, τ. 2^{ος}. Άθήνα, 2004.
- Χαρώνη, Βασιλείου Δ. *Παιδαγωγική άνθρωπολογία άγιου Ίωάννου Χρυσοστόμου*, τ. Α'. Άθήνα: Έκδοτικός οίκος Έλευθερίου Μερετάκη «Τό βυζάντιον», 1993.
- Charnay, Léon Jean. *Saint Jean Chrysostome moraliste*. Lyon: E. Vitte, 1969.
- Krstić, Danilo. *On Divine Philanthropy. From Plato to John Chrysostom*, ed. Bishop Maxim Vasiljević. Los Angeles: Sebastian Press, 2012.
- Pavić, Juraj, Tomislav Zdenko Tenšek. *Patrologija*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993.

BASIC ASPECTS OF CONCEPTION OF THE VIRTUE IN THE ANTHROPOLOGICAL THOUGHT OF SAINT JOHN CHRYSOSTOM

DRAŽEN PERIĆ
University of Belgrade
Faculty of Orthodox Theology
Belgrade
drazperic@yahoo.com

Summary: The paper deals with the basic aspects of the virtue concept in the anthropological thought of St. John Chrysostom. The work is focused, above all, on underscoring fundamental truth of the full and authentic Chrysostom's Orthodox anthropology and spirituality. The doctrine of Chrysostom is not only exhausted by morality, virtue, habitus or habitual "imitation" of Christ, as is most commonly represented in the West. Chrysostom's anthropological orientation makes clear that every virtue, every true imitation and service to God makes a man appropriate for union with God. However, true and genuine union with God is achieved only through the synergy of true faith and true way of life in Christ (= in the Body of Christ, in the Church), in the communion of the grace of God with the Holy Spirit. Chrysostom emphasizes that true Christian anthropological maximalism is made by the Holy Spirit as a graceful union and communal living in the love and freedom of every true believer in Christ, with the Living and True God. Thus, Chrysostom clearly underlines the virtuous-ascetic-spiritual character of his Christ-centered anthropological thought. ► *Keywords:* Christ, John Chrysostom, Apostle Paul, anthropology, man, nature, virtue, freedom, faith, grace.